

Fareed Zakaria: *Budoucnost svobody*. Praha: Academia, 2004, 349 stran, ISBN 80-200-1285-0.

Leona Šteigrová

V nakladatelství Academia vyšla na konci roku 2004 kniha Američana původem z Indie, Fareeda Zakarii *Budoucnost svobody*. Tento absolvent univerzit Yale a Harvardu se ve své knize zaměřuje především na vztah demokracie a svobody, resp. na cestu vedoucí k demokratické společnosti a na míru svobody ve této společnosti. Zakaria vstoupil do povědomí politologů právě svým studiem demokratizace a demokracie, přičemž rozpoznával několik typů demokracie charakterizovaných různými přívlasky. Demokracii – tak jak ji chápe většina lidí – specifikuje Zakaria přívlasky „liberální“, či ještě lépe „ústavní liberalismus“. Právě ústavní liberalismus (liberální demokracie) v sobě nese všechny atributy zaručující svobodu a práva jednotlivce (a celé společnosti). Protipólem k tomuto vymezení pak stojí volební demokracie, jež je ve svém důsledku neliberální, neboť dochází k absolutizaci reprezentace většiny bez jakékoli záruky základních práv a svobody. Nejednou tak volby připravily cestu k rozšíření a upevnění diktatury.

Zakaria se proto zaměřil na rozlišování mezi státy, jež demokracii pouze předstírají, a těmi, které naplňují atributy pojmu liberální demokracie, tj. kontrolu moci vlády, rovnost před zákonem, nezávislé soudy, atd. Právě statut nezávislého soudnictví nejlépe dle Zakarii vystihuje model vlády charakteristický pro Evropu a severní Ameriku, a to daleko více než jakékoli všelidové hlasování. Nenaplnění skutečného obsahu pojmu demokracie (v její ústavně liberální podobě) lze demonstrovat na příkladu postavení palestinských představitelů – Jásir Arafat byl zvolen v poměrně svobodných volbách, avšak problémem zůstává absence aspektů ústavního liberalismu ve způsobu jednání. Velice zajímavé je rovněž Zakariovo chápání demokracie ve Spojených státech, kdy rozeznává nedemokratické rysy typické pro americký systém (a to z hlediska institucí, principu voleb, fungování politických stran, atd.).

Kniha je uspořádána do 6 kapitol, jež na sebe plynule navazují a rozvíjejí původní záměr autora. Úvodní pasáž je věnována rámcovému zamyšlení nad obsahem pojmu demokracie a jejího postavení v současném světě. Současnost chápe Zakaria jako věk demokracie, neboť dle jeho přesvědčení demokracie ve světě zvítězila. Důvodem tohoto konstatování je skutečnost, že dokonce i státy, jež nepřijaly demokratické zřízení za své, přesto používají její slovník a napodobují její rituály. Současná společnost na celém světě již ve větší či menší míře vyvíjí tlak ve

směru společenských změn a činí tak z demokracie nejen způsob vlády, ale dokonce životní styl. Důkazy tohoto přesvědčení autor nalézá například v přesunu hospodářské moci od velice malé elitní skupiny směrem ke střední třídě; dále pak v kultuře, která rovněž podstoupila proces demokratizace a skrze televizi, film či populární hudbu se přiblížila širší společnosti. Dalšími relevantními proměnnými pro rozvoj demokracie ve světě beze sporu byla technická revoluce a následný rozvoj informačních a komunikačních technologií, rostoucí bohatství střední třídy či obecně prosazení demokratického ideálu na úkor jiných alternativních systémů. Zajímavé je rovněž zamyšlení nad vlivem internetu v dnešní společnosti či oslabení státu z hlediska zaručení bezpečnosti svých občanů. V tomto případě Zakaria hovoří o „demokratizaci násilí“, tzn. ztrátě státního monopolu na použití síly, jež bylo rozvráceno rozšířením terorismu a jiných ilegálních praktik (ilegální přistěhovalectví, prodej drog, apod.).

Po této úvodní části, která čtenáře uvádí do problematiky chápání klíčových pojmů této knihy, se Zakaria věnuje pojetí lidské svobody v historickém kontextu. Na příkladech dokazuje, jak protichůdné mohou demokracie a svoboda být. Odkazy na celou řadu nejproslulejších historiků, filozofů či jiných osobností dokazuje, jak v různých historických epochách – od Antiky až po současnost – získávala svoboda a demokracie různý a mnohdy neslučitelný obsah. Pozornost posléze upírá na vývoj demokracie, svobody jedince a liberálního způsobu vlády na počátku 20. století, kdy se rozšiřováním „politiky pro davy“ postupně dostával k vrcholu socialismus a nacionalismus. V několika evropských zemích vedlo „populistické běsnění“ – tedy politika v domácím prostředí vysoce populárních kroků – k rozpoutání první světové války. Důvod, proč Německo sešlo na scestí od upevnění liberální demokracie, nalézá Zakaria ve skutečnosti, že např. na rozdíl od Anglie postrádalo Německo hospodářsky a politicky nezávislou buržoazii. Autor v této části knihy nabízí komparaci vývoje některých evropských zemí, přičemž klíčovým ukazatelem pro odlišnosti v jejich vývoji je (ne)prosazení ústavního liberalismu v daných politických systémech.

Vzhledem ke skutečnosti, že evropské země jsou v současnosti již fungujícími liberálními demokraciemi, mohl autor analyzovat jejich cestu k tomuto systému – přičemž tato cesta byla mnohdy bouřlivá a vedla skrze válečné konflikty (autor zde dochází k závěru, že pohnutý vývoj k liberální demokracii, lemovaný otřesy a revolucemi, je v historii mnohem častější než její pozvolné ukotvování typické pro Velkou Británii či USA) – a hledat tak nejzásadnější aspekty pro rozšíření a rozvoj liberální demokracie v jiných částech světa, především pak v těch, které se donedávna potýkaly (či ještě potýkají) s totalitním či autoritářským zřízením. Na příkladech mnoha zemí autor dokazuje, že není možné využívat plody politicko-hospodářského rozmachu

západních zemí, aniž by nebylo nutné do systému zanést veškeré prvky, jež s tímto rozmachem souvisejí. Prvotní představy vysokých čínských představitelů, že je možné plně modernizovat čínské hospodářství bez souběžného provádění především legislativních reforem, tedy aniž by ztratili svůj mocenský monopol, nevedly k dlouhodobému řešení problémů v čínském hospodářství.

Zakaria ve své knize rovněž dokazuje význam stavu hospodářství pro politický systém dané země. Z provedených výzkumů je evidentní, že se liberálním demokraciím nejlépe daří v zemích s vyšším podílem HDP na obyvatele, resp. že proces zavádění liberálně demokratického uspořádání je úspěšnější právě v zemích s vyšším ukazatelem HDP na obyvatele. Zde však rovněž upozorňuje na další skutečnost, a to na význam celkového ekonomického uspořádání dané země. Pokud bychom se totiž řídili pouze výší HDP, mohli bychom předpokládat úspěch při demokratizaci zemí s rozsáhlými nalezišti ropy. V tomto momentu Zakaria upozorňuje na důležitost rozvoje zdravého podnikatelského prostředí, podporu rozvoje střední třídy, zaručení vlastnických práv, apod. Státy, jež pouze čerpají bohatství z přírodních zdrojů – přičemž dochází pouze k bohatnutí užší vrstvy obyvatel, aniž by přitom věnovaly pozornost modernizaci země a jejímu zdravému vývoji - jsou odkázány k nedemokratickému, resp. neliberálnímu uspořádání, jež potlačuje práva široké vrstvy obyvatel.

Třetí kapitolu své knihy autor věnuje „nesvobodným demokraciím“. Jak dokazuje na příkladech mnoha zemí, není tento pojem rozporuplný, naopak – vystihuje skutečnou podobu některých politických systémů. Pozornost je zpočátku zaměřena na vývoj Ruska a Číny. Autor je poněkud skeptický k cestě, jakou si vybralo Rusko, které dle jeho mínění porušuje klíčové aspekty demokratizace – tj. budování ekonomického rozvoje a efektivně fungujících politických institucí. Poněkud rozporuplnější může být autorovo přesvědčení o absenci politických stran v Rusku, jež by si zřejmě zasloužilo detailnější vysvětlení. Na příkladu řady latinskoamerických, asijských a afrických zemí Zakaria dokazuje, jak nebezpečné je přeceňování institutu voleb. V mnoha zemích, v nichž jako nejlepší lék napomáhající demokratizaci systému byly uspořádány volby po vzoru skutečných liberálních demokracií, jen napomohly k legitimizaci vlády autoritářských subjektů. Mnohem důležitější pro úspěšnou demokratizaci je však ustavení „dobré vlády“ – tedy vlády založené na premisách ústavního liberalismu (tj. zaručení účinné kontroly moci, decentralizace vlády, fungování politických stran, zaručení základních práv všem jedincům, atd.). V případě kulturně heterogenních zemí pak Zakaria upozorňuje na nutnost ochrany práv menšin a prosazení takového systému vlády, kdy i menšiny mají možnost se na vládě podílet. Velice nebezpečné pro nehomogenní země (nejviditelnějším příkladem současnosti je Irák) je prosazení

systemu „vítěz bere vše“ (tj. západní způsob, kdy o příští vládě může rozhodnout i 51% většina), jenž rovněž s velkou pravděpodobností vyústí v návrat k autoritářskému uspořádání. Právě autorova znalost indické zkušenosti s vývojem k demokratickému uspořádání nabízí čtenáři zajímavý důkaz skutečnosti, kdy politika činící Indii demokratičtější současně vyústila v mnohem méně svobody pro občany země.

Čtvrtá kapitola je věnována tématu více než aktuálnímu – islámu, resp. muslimským zemím a otázce jejich přístupu k (liberální) demokracii a svobodě. Hned na počátku autor upozorňuje na skutečnost, že autokratičtí vládci zemí s muslimskou většinou jsou sice zkorumpovaní, pronásledují opozici a potlačují lidská práva, avšak na druhou stranu jsou mnohem liberálnější než společnosti, jimž vládnou, příp. než skupiny, jež by se vlády chtěly ujmout. Islám má dle autorova mínění silné antiautoritářské rysy – náboženství je velice vágní, lze ho vykládat mnoha způsoby a hlavně – neexistuje zde hierarchie či náboženská autorita. Tím se k moci mohou snadno dostat skupiny, které pouze používají svůj výklad tohoto náboženství k ovlivnění širokých mas obyvatelstva s ohledem výhradně na vlastní prospěch. Problém tedy jistě není v náboženství muslimů – vždyť také většina muslimů na světě žije v demokratických zemích, v čele států s největší populací muslimského obyvatelstva stály ženy ještě dlouho předtím, než to bylo obvyklé například v Evropě. Skutečný problém tedy není v islámu, nýbrž na Blízkém východě. Islámský fundamentalismus v rukou užší skupiny osob se stal roznětkou terorismu a nelítostné diktatury. Jsou to právě státy Arabské ligy, které na základě své patriarchální kultury upřednostňují výhradně autoritářské režimy (v „nejlepším“ případě pak liberálně autoritářské režimy). Zásadní otázkou pro vysvětlení současného stavu na Blízkém východě je pochopení toho, co se v této oblasti stalo v posledních padesáti letech s poklidnými muslimy? Problém dle Zakarii tkví v nesprávné implementaci západních vzorů v těchto společnostech (vždyť králové a generálové vládnoucí v těchto zemích s největší oblibou studovali výhradně na západoevropských univerzitách a zpět do vlasti se vraceli s nadšením pro státní socialismus, nacionalismus a další ideje typické pro evropské, především levicové, intelektuály) bez ohledu na specifika daného regionu.

A dále – je skutečně nejzásadnějším problémem produkováním terorismu nenávist a chudoba? Vždyť většina teroristů al-Káidy jsou vysokoškolsky vzdělaní lidé z bohatých rodin. Zakaria skutečný problém nalézá spíše v bohatství. Arabský svět je příkladem zemí, kde bohatství plynoucí z přírodních zdrojů nenutí vlády k provádění modernizace, ani k usilování o jejich legitimitu. Jak autor dokazuje, nezasloužené příjmy z přírodního bohatství zbavují vládu nutnosti vybírat daně a na oplátku občanům poskytovat odpovědnou, transparentní vládu. Zásadní příčinu

vzestupu islámského fundamentalismu tak Zakaria vidí v úplném selhání politických institucí v arabském světě. Cestou k řešení nejpálčivějších problémů na Blízkém východě je tedy nutné hledat nikoli v zavádění demokracie, nýbrž v ukotvení ústavního liberalismu, což je pro autora něco značně odlišného.

V tomto duchu Fareed Zakaria nabízí i podnětné myšlenky k budování funkční společnosti a politického uspořádání v současném Iráku. Je až obdivuhodné, že (jak autor píše) většina knihy byla napsána ještě před tím, než se o válce v Iráku začalo vážně uvažovat, a přitom východiska, jež se pro řešení irácké situace nabízejí, plynule a logicky vycházejí ze základních premis, na kterých je celý text postaven. Vybudovat „nový Irák“ považuje autor za obrovský úkol, který si na sebe USA vzaly. Pokud však světové společenství usiluje o vybudování země, která bude vycházet a uctívat liberálně demokratické zásady, není možné z Iráku rychle odejít, nýbrž naopak – postupně zavádět ústavní liberalismus, přičemž cesta k němu nevede přes urychlené pořádání voleb. A dále, zásoby ropy mohou být při budování tohoto nového Iráku významnou výhodou pouze v případě, budou-li výnosy z prodeje ropy transparentně ukládány a vynakládány výhradně na smysluplné účely. Pro Irák Zakaria dále doporučuje federální uspořádání zaručující širokou míru autonomie pro rozmanité skupiny, jež jsou tak typické pro heterogenní iráckou společnost, a detailní rozpracování systému kontroly a rozdělení moci mezi všechny skupiny obyvatelstva.

Jak fungují a čím se vyznačují politické strany v USA? Jaké síly ovlivňují politické rozhodování a proces vládnutí v USA? Proč většina obyvatel USA nostalgicky vzpomíná na své politické představitele 19. a 1. poloviny 20. století? Jakou roli v současnosti sehrávají organizované zájmy a veřejné mínění v USA? Je americká politika a především její instituce zasaženy demoklerózou? Jakým způsobem demokratizace proměnila americkou společnost? Na tyto otázky nabízí Fareed Zakaria odpovědi a podnětná zamyšlení v posledních dvou kapitolách své knihy. Jedná se o velice zajímavý text poskytující čtenářům možnost nahlédnout na proměny americké politiky a společnosti očima uznávané osobnosti v této zemi žijící. Do kontrastu je zde stavěno bezbřehé posilování demokracie (tj. demokratizace institucí ve směru otevírání se veřejnosti) a na straně druhé míra svobody jednotlivců a prosperita dané společnosti. Oproti značně skeptickému pohledu na situaci a vývoj v USA vidí Zakaria vývoj v Evropě v hranicích Evropské unie veskrze pozitivně; na výtky o nedemokratických institucích EU reaguje obhajobou těchto institucí z hlediska jejich nezávislosti a reakceschopnosti. Ačkoli mohou být některé myšlenky a názory odmítány či kritizovány, rozhodně poskytují racionální a logické argumenty, se kterými by se případní kritici měli vypořádat.

Úzký rozsah tohoto textu nabízí pouze velice zkratkovitý výtah z knihy, jež byla již přeložena do mnoha světových jazyků a vyvolala patriční ohlas po celém světě. Jedná se skutečně o výborně uspořádanou práci nabízející cestu k pochopení obsahu tak často používaných pojmů jako demokracie, svoboda či ústavní liberalismus a nalezení vztahu mezi těmito pojmy navzájem, stejně jako jejich provázanosti s dalšími aspekty v politických systémech jednotlivých států. Nabízí rovněž klíč k racionálnímu pochopení současného světového vývoje, jež se zakládá na logice, znalosti historie, mezinárodních vztahů a politologie, a v neposlední řadě na racionálním uvažování a analýze. Jsem přesvědčena, že pasáže z této knihy budou často citovány a autorovo jméno bude v nemalé míře skloňováno, především díky podnětnosti Zakariových myšlenek. Jedinou výtkou tohoto českého vydání, která však nesouvisí s jejím obsahem, jsou časté gramatické chyby při užívání čárek a rozdělování slov.